

KIS-712 – An Dispac'h gall hag ar brezhoneg

(RLN da GE – 05 03 01)

O studiañ istor Breizh e grez an Dispac'h gall, e 'm eus gouezet en doa hemañ roet lañs, er bloavezhioù kentañ da nebeutañ, eleze e-pad an Unpenniezh vonreizhek, d'an eztaoliñ dre skrid e brezhoneg. Etre traoù all e voe troet testenn Bonreizh 1791 koulz ha hini al lezennoù mouezhiet gant ar Bodadennoù Bonreizhañ ha Dezvañ. Hogen skridoù all a voe lakaet e brezhoneg ivez, en o zouez *Almanach du Père Gérard* gant COLLOT D'HERBOIS (COLLOT D'HERBOIS awener d'al lennegezh vrezhonek, na petra 'ta ; piv en dije kredet ?). Ret e oa gwelout avat peseurt brezhoneg ; gwashoc'h e oa c'hoazh ar “brezhoneg sitoaian” eget ar “brezhoneg beleg”. Met brezhoneg e oa erfin... Ha ne voe ket troidigezhioù hepken : oberennoù orinel a zeuas e goulou a hent all. *Lennerion vrogarour (lecteurs patriotes)* a voe fiziet enno ar gefridi dec'heriañ tenor an testennoù kefridiel ha pennadoù ar c'helaouennoù evit poblañs vrezhonek o c'horn bro. Evelato ne oa ket disheñvel pezh a c'hoarveze e Breizh diouzh ar pezh a c'hoarveze d'an hevelep ampoent er rannvroioù trobarzh all ma komzed ur yezh estreget ar galleg.

Met re vrav e oa an traoù evit gallout padout : goude diazevidigezh ar Republik e 1792 e teuas buan un ersav krenn a-enep ar yezhoù bihanniverek, ken a-berzh an ensavioù kreiz, ken a-berzh an derc'houezourion gefridiet en departamantoù. Ha BARERE da gomz er Guzuliadeg, d'an 8 Pluviôse bloaz II (27 Genver 1794), eus an dañjer dec'hanet gant ar “*gouyezhoù kozh, jurasek, gwaskonek, keltiek, germanek, provañsek ha reterek*¹” a oa bet ur skoilh d'an Dispac'h e meur a zepartamant. Hag

¹ “idiomes anciens, welches, gascons, celtiques, wisigoths, phocéens et orientaux”. “Welche” zo un anv dezhañ ur c'hennotadur disprizus roet gwechall gant an Helvetiz alamanek da annezidi romanek ar Jura helvetiat ha gall ; lodennek e oa ar re-mañ d'ar mare-se er poblañsoù o komz “franco-provençal”, anezhañ ur steudad rannyezhoù o tennañ war un dro d'ar galleg ha d'an okitaneg, ha komzet ivez e Franche-Comté, e Savoie, e Dauphiné. Ar “*gouyezhoù provañsek*” eo “les idiomes phocéens” a dra sur. N'ouzon ket resis avat petra eo ar “*gouyezhoù reterek*” ; marteze e rae dave BARERE aze d'ar bihanniver a orin hellazat a zo e Korsika hag a gendalc'he emichañs e dibenn an 18^t kantved da gomz gresianeg pe ac'hoel un trefod gresianek.

hon Poellgoriad meur da genderc'hel : *“Ar gevreadelouriezh hag ar brizhkredennoù a gomz brezhoneg ; an divroadur hag ar gasoni ouzh ar Republik a gomz alamaneg¹ ; an enepdispac'h a gomz italianeg² hag ar varanegezh a gomz euskareg. Dispennomp binvioù an noaz hag ar fazi. Gwelloc'h skoliata an dud eget lakaat ober troidigezhioù evito, evel pa vije dimp da zerc'hel en o sav hevelep jagouilhachoù barbar ha gouyezhoù krai na c'hellont mui talvout nemet d'ar varanegezh ha d'an enepdispac'herion³.”* Nebeut war lerc'h e teu ar c'hlozadur : *“En ur bobl dieub he deus ar yezh da vezañ unel, an hevelep hini evit an holl⁴.”*

D'ar sell kentañ, piv ne savfe ket a-du gant klozadur BARERE ? Direizh eo e chomfe un darn eus ar geodedourion er-maez eus istor ar vloc'henn dre arbennoù a yezh. Evel ma kouezh buan getoioù kevredadel ar bannlevioù dindan c'halloud an drafikerion dramh hag al livastred all, e kouezh ivez ar getoioù yezhel dindan hol iskefredourion dister o live evel ar re a anavezomp e Breizh, a daol aked bras evel just da zerc'hel ar re all en ul live izeloc'h c'hoazh eget o hini dezho. Gant gwir abeg eo e lavar BARERE n'eus nemet ar skoliata hollek a zo talvoudek war hir dermen : un diskoulm war verr dermen hepken eo an treiñ, a zo bevennet tre e efedusted. Hogen pa anavezer un tammig ar paotr, ne c'haller ket mirout a soñjal ez eus gant e glozadur blaz an dispeuzadegoù meur.

Al lavarenn-se a 'm lak da gounaat un arroud eus levrenn gentañ levr Joachim VILATE⁵, pa zanevell hemañ e goan en ur preti parizian, d'ar 15 Here 1793, a ser gant ROBESPIERRE, SAINT-JUST ha BARERE : *“Ne guzh ket ROBESPIERRE e nec'h rak niver bras tre an enebourion d'an dispac'h. Dindan an titl-se e klenk BARERE an holl uhelidi, an holl veleion, an holl dud a lezenn, hep ezlakaat ar vezeion hag ar*

¹ Ent resis, elzaseg ha loreneg ha marteze c'hoazh flandrezeg.

² Korsikeg kentoc'h.

³ “Le fédéralisme et la superstition parlent bas-breton ; l'émigration et la haine de la République parlent allemand ; la contre-révolution parle italien et le fanatisme parle basque. Brisons les instruments de dommage et d'erreur. Il vaut mieux instruire que faire traduire, comme si c'était à nous à maintenir ces jargons barbares et ces idiomes grossiers qui ne peuvent plus servir que le fanatisme et les contre-révolutionnaires.”

⁴ “Chez un peuple libre, la langue doit être une et la même pour tous.”

⁵ Joachim VILATE, *Causes secrètes de la révolution du 9 au 10 Thermidor*, Levrenn gentañ, Paris, Bloaz III, p. 13. VILATE a anaveze mat ar vleiniaded venezour dre ma oa eñ e unan war un dro bangoriad e Lez dispac'hel Paris ha skouarn ha lagad ar Poellgorioù a Silvidigezh kevredin hag ar Surentez hollek en kez Lez.

vezekniezh. *Gouez dezhañ, he deus ar gevataliezh douget ar varnadenn varvus*¹.” Ha n'eur ket aotreet da spurmantañ un tamm kerentiezh bennak etre an div frazenn : “*En ur bobl dieub he deus ar yezh da vezañ unel, an hevelep hini evit an holl*” ha “*Gouez dezhañ, he deus ar gevataliezh douget ar varnadenn varvus*” ?

Pa ra BARERE anv eus “barnadenn varvus”, ned eo ket un doare da gomz. Diwar ar gendestenn m'emañ an arroud gant VILATE a 'm eus meneget, e komprener fraezh ez eus diouzh ret evit BARERE danvez marvgospidi eus an holl re, brientinion, beleion, tud a lezenn ha mezeion zoken, a oa bet pileroù d'an unpenniezh diharzveli pe vonreizhek. En ur gevredigezh kevatalek n'eus plas ebet evito. Hogen mard oa marvus ar gevataliezh evit ar re a oa anrepublikan o c'healiad, e c'haller soñjal e oa marvus emichañs ivez evit ar re a oa angallek o yezh. N'emaon ket o farsal : e-pad ar Sponterezh ez eus bet Menezourion o komz da nebeutañ a drevvac'hañ a-vloc'h Elzasiz e tareadoù diabarzh ar riez. Emañ komzoù BARERE da vezañ adlec'hiet er c'hemperzh ma 'z int bet distaget, a oa unan a leviadurezh spontelour : krenent an angallegerion ! E 1902 en deus COMBES handalet ar veleion vreizhat a rae o sarmonioù pe ar c'hatekiz e brezhoneg : en amveziadoù ar mare e c'halle marteze lemel o gopr diganto, ne c'halle ket avat nag o zrevvac'hañ, nag o c'has d'an dibennerez.

Met e lavaredoù BARERE ez eus un dra a chom gwir : ne oa ket roll izili ar Poellgor Silvidigezh kevredin sammañ dazont ar yezhoù bihan-niverek. Edo o atebegzhioù e lec'h all. Er mare-mañ ez eus ivez ur bern tud e-touez hon hevelebourion o c'hortoz ma sammfe ar Stad c'hall dazont ar brezhoneg. Ha houmañ a ra van da vale er c'hoari : goude oadvezh ar moustrañ eo deuet hini an atoriñ hag an neptuiñ. Kas a reer da skouer Dan AR BRAS da zerc'houezañ Frañs e kevezadeg an *Eurovision*, un dezvad a roer da skolioù *Diwan* e stern an Deskadurezh vroadel, h.a. Hogen, petra bennak ma n'en deus ket CHIRAC kaset miliadoù a dud d'an dibennerez, e chom e bal hini BARERE : mirout ouzh ar stuzegezhioù trobarzh a vezañ eginoù a sevenadurioù nevez.

(RLN da GE – 08 03 01)

[Goude kemer anaoudegezh eus ar pennad (*Ouest-France*, 01 02 01) : Manif des bretonnants à Châteaulin : « Nous demandons la publication de l'arrêté pour la création

¹ “ROBESPIERRE ne dissimule pas ses craintes du très grand nombre des ennemis de la révolution. BARERE comprend sous ce titre tous les nobles, tous les prêtres, tous les hommes de palais, sans excepter les médecins et la médecine. Selon lui, l'égalité a prononcé l'arrêt fatal.”

spécifique d'enseignement bilingue. » {ils accrochent} une banderolle sur les grilles {de la sous-préfecture} : « Ar c'heleñ Brezhoneg : ur servij publik. » ”]

Ne zeu ket ar pennad-se da zislavarout pezh a 'm eus skrivet e 'm lizher eus ar 05 03. Ned eo ket gouest tud *Diwan* hag all da ziazezañ ur saviad kenderc'hañ brezhonek gwirion hag e c'houlennont digant ar Stad c'hall sammañ dazont ar yezh, etre traoù all stummañ mistri gouest da gelenn ar brezhoneg. Met ar gefridiaded c'hall n'o devez ket an disterañ c'hoant da bleidiñ gant kelennerzh ar brezhoneg, ha pa ve hini ur brezhoneg bevennet tre e varr eztaoliñ (“*Ar c'heleñ Brezhoneg : ur servij publik*”). Rak den ne oar : ur stroll espared bennak a c'hallfe stagañ da ziorren ar yezh ; hag an amaezhierezh a ziskouez fraezh an diegi-se dre vont betek truchañ : n'eo ket reizh evel just e chomfe diembann un diferad.

(GE – 24 03 01)

Ha padout a rafe bepred ar blegenn m'edo ar Republik e 1794, a-fet yezh da nebeutañ ? Emañ an amerikaneg o c'hourdrouz en diavaez, ha sed erevent diabarzh, an “idiomes anciens” bet kondaonet d'ar marv daou c'hant vloaz 'zo, o sevel o fenn endro. Dre chañs, ac'hoel evit a sell ar “bas-breton”, e tremen ul lod kaer eus an dasorc'herion gant reiñ dezhañ stumm bruzunet dinoaz e dremenven. Pal *Diwan*, gouez d'e gadoriad, zo distreiñ d'ar stad m'edo ar yezh e 1920. Er bleupad-se e oamp prest da welout un tun a gaderezh. Nevez 'zo avat ez eus degouezhet etre hon daouarn testennoù embannet war gelaouenn diabarzh skolaerion *Diwan* hon lak da gemmañ meno. E Here 2000 e c'houlenne Laorañs MOTROT, skolaer e Sant-Nazer, ma ve unvanaet ar yezh ha paouezet a gelenn an teodyezhoù, anezho kement all a vac'hioù evit spered ar vugale. Emañ ar gelaouenn o paouez embann ur respont ma teu ur skolaer eus an Oriant da zifenn taer pinvidigezh an teodyezhoù ouzh ar “brezhoneg divlaz” a seurt gant hini Laorañs MOTROT, den hemañ bet ganet e Sant-Maloù hag o chom e Gwenrann, ha da rebech dezhañ “gober pezh a oa bet graet get ar c'hallaoued a-enep ar brezhoneg”.

Gant ar respont-se ez adkavan ar santadenn a 'm boe ouzhpenn pergont vloaz 'zo o tegouezhout er brezhonegva hag o tizoleiñ an daraez garv e oa bet an destuziadur. Ar souezhusañ din oa ar vezh don, brevus, a samme an dud. P'edon o vevañ e Paris e 'm boa bet tro da stadañ un arvez all eus hevelep saviad : e-keñver Breizhiz e kleven mesket goap, truez hag, a-berzh kefredourion 'zo, c'hoant emzic'haouiñ diouzh an aoz displed o doa ar Frañsizion lakaet Breizhiz enni. An eñvor eus ar stadadenn-se a 'm skoazellas da gompren bredadur tud ar brezhonegva. Er

remziadoù a vremañ, o deus an darn vuiañ troc'het krenn, distaolet bed o zud hag ar vezh en intre evit mont da anezhañ er sevenadur gallek. Reoù 'zo avat a venn sammañ tonkad o zud hag o gwelout a reer oc'h ersaviñ, o tanzen ar vezh dre he eilpennañ en ul lorc'h chin : haerñ o hevelepted a Vreizhiz, gorren o zeodyezh evel ur banniel ; ne gredont ket c'hoazh argadiñ ar mestr rageeun — o c'halon ned a ket betek eno — o c'hasoni a droont avat ouzh ar skeudennoù anezhañ a forjont ; e-touez ar skeudennoù a c'hellont tagañ dizañjer emañ “an dud desket-se” na zoujont ket d'ar “pezh zo bet roet deomp get hon tud, hag a zo ker brav, ker bev ha ker pinvidik”, hag int o tont eus Sant-Maloù, Sant-Brieg, Roazhon ha Paris, ganto “ur brezhoneg plat, roched ar galleg àrnezhañ”, a zo leun a zispriz ouzh “soverion” ar gwir vrezhoneg, e berr, a zo gwisket ganto neuz ar mezhekaer.

Diaes eo saviad Laorañs MOTROT dirak tud evel aozer ar respont, rak an nerzhoù o c'hoari enno eo an nerzhoù kevredadel galloudek a vez o skubañ dilerc'hioù stuzegezhel ar sevenadurioù aet da get. Dinac'h feuls an nerzhoù-se ne vir ket ouzh an dinac'herion a vezañ kaset ganto ha seul vouzaroc'h e vezont, seul feulsoc'h e kanont o c'hantik “Tostoc'h dit, va zeodyezh” ma 'z a nesoc'h d'ar strad an *Titanic* m'emaint lestret.

Ar gudenn eo hini *Diwan*. Hep kealiadur, hep linenn istorel ahelet diouzh palioù sklaer, e oa dic'hallus na ve ket aloubet gant tud evel aozer ar respont. Abred pe ziwezhat e vo da sevel ur framm all, dizalc'h diouzh ar gevredigezh politikel, sterniet gant tud stummet hag o tiskleriañ fraezh o amkanioù kevredigezhel.

Alan AR BERR a gonte din en doa bet tro nevez 'zo da emzivizout gant Paul RICCEUR da heul ur brezegenn a rae ar prederour dirak ur c'hevredig studierion (Alamaned, Arabed, Yuzevion) a-zivout *An ankouazh hag ar pardon*¹ : “Klemm a rae diwar an « diaesterioù en deus er mare-mañ gant e vignoned yuzev », ar re-mañ o pouezañ war an « devoir de mémoire », eñ war an « travail de mémoire », eleze labour an istorour, a zo da gompren evel c'hwel an Istor ennomp.” Diouzh ar c'hiz eo an termenou “c'hwel ar c'houn”, luniet diwar batrom an *Trauerarbeit* freudek², ha “dlead ar c'hounañ” — a c'houlenner peurliesañ digant ar re all seveniñ. Gant tud 'zo en-dro dimp e hañval c'hwel ar c'houn bezañ dic'hallus da glozañ, dre an arbenn eeun o deus riklet diwar gwere ar werc'helezh e hini an eriunell. Ar rannyezhoù, an teodyezhoù a

¹ Maison Henri Heine — Fondation de l'Allemagne. Cité internationale universitaire de Paris. Cycle *Penseurs au tournant du siècle. Une œuvre, une vie*. En coopération avec la Fondation Avicenne. Jeudi 22 février 2001. *L'oubli et le pardon*. La conférence de Paul Ricœur portera sur les thèmes de la dernière partie de son nouveau livre, *La Mémoire. L'Histoire. L'Oubli*. (Seuil)

² Sl. *Geriadur ar Bredelfenmerezh*, ¶ 1385.

vennont difenn zo aet diouto pep kantalc'h kevredadel dre ma 'z eo steuziet ar gevredigezh o arvere hag an ergeñverennoù a yae d'ober he bed. Eriunellek eo enta an troc'h a lakaer etre ar rannyezhoù, eriunellek ivez ar meni brezhoneg galloudel a ve bezant e-giz un derc'h platonek e bruzun ar parlantoù. An troc'h gwerc'hel nemetañ zo etre an dud na zeuont ket a-benn da echuiñ o “c'hwel a 'r c'houn hag a 'r c'hañv” hag ar re a zo krouerion en o rezid.

Pa gomzan eus “ur framm all, sterniet gant tud stummet”, ez eus peadra dimp da ren ivez hon “c'hwel a 'r c'houn” pe, evel ma lavaremp tregont vloaz 'zo, hon emzezrann. Rak ar framm-se oa anezhañ er bloavezhioù c'hwegont, SADED³ e oa. Ar stummadur a c'halled gounit drezañ, ouzhpenn bezañ a live gant an deskadurezh eil derez ha kentañ bloavezhioù ar skol veur, a roe d'ar studierion an tu da eilsammañ kement kammed a zo bet graet abaoe tri c'hantved war hent ur sevenadur brezhonek. Hogen faziañ a rejomp : a-vec'h dieubet diouzh an hevelebouriezh vroadelour, kouezhañ dindan levezon al leninouriezh — azon an amzerioù —, ober eus SADED ur wikefre da brientiñ dispac'herion, e se kuitaat par ar gevredigezh keodedel war-benn bezañ egin ur gevredigezh politikel. Da get ez eas an egin, o kas SADED gantañ. Hogen talvoudek e chom erged SADED, rak amoet eo ar mennoz e ve un amaezhierzh bev ennañ bepred spered ROBESPIERRE (ha LENIN) evit ren stummerezh ambilherion ur sevenadur brezhonek.

(RLN da GE – 27-29 03 01)

Emañ aozer ar respont da Laorañs MOTROT a rumm gant ar oueskourion a skrive war gelaouenn Mikael MADEG, *Petra 'ri ?* Eñ a ren e vuhez 'sokial' e gwenedeg, int i a rene o hini e leoneg pe e kerneveg. Hogen er bloavezhioù 1970 eo e teue ar gelaouenn-se er-maez. Peadra da zigalonekaat pa stader n'eus ket bet graet an disterañ kammed war-raok a-barzh ar c'hard kantved diwezhañ. Merzhomp diwar vont en deus ezhomm gwenedeg ar paotr eus ar yezh peurunvan hag eus ar galleg evel branelloù. Ma ne vije ket eus tud eveltañ e-barzh *Diwan*, e rankje ar Stad c'hall o ijinañ. Mar bez tu da gomz eus kevredadur ergorel, hon eus aze un degouezh splann.

³ *Strollad an Deskadurezh eil derez*, aozadur kelenn dre lizher a arc'hwelas etre 1963 ha 1972, o kinnig rummadoù kentelioù al Lennegezh vrezhonek, ar C'hramadeg, ar C'hrennvrezhoneg, an Istor, an Douaroniezh, an Armerzhouriezh, ar Bolitikouriezh, ar Vevoniezh, ar Jedoniezh, ar Fizik, ar Gimiezh. 110 skoliad a voe enksrivet.

O soñjal en aozer ar respont hag en holl dud eus koskor *Diwan* a zo a rumm gantañ, eo deuet din koun eus ur bomm a 'm boa kavet gwechall war unan eus levrioù CHEVENEMENT : “Que voilà bien des paumés !” N'en doa ket hemañ skrivet se diwar-benn kelennerezh ar brezhoneg (nad eo ket un tevet evitañ moarvat), nemet e tere ervat ar bomm-se ouzh ur bern mistri eus *Diwan*. Mar bezont paomet o unan, ez eo o c'hudenn dezho, met mar paomont o skolidi, e teu an traoù neuze da vezañ kalz grevusoc'h. Petra eo ar brezhoneg kelennet gant *Diwan* diouzh gwere un den poellek hag o vevañ penn da benn en ur bed louet ? Ul luadenn, ur farsadenn. Un enepbruderezh divent a ra d'ar brezhoneg ar c'hraetanvet “soverion”, saveteerion a 'r yezh. Emañ ar gwir ganit : ur framm kelenn all zo da sevel. Hegoulz ha talvoudek kenan eo an diskouezadegoù aozet gant Mikael COÏC : kendeurel a reont da zifallañ an enepbruderezh graet gant tud *Diwan*.

Un emdouell zo gant ar Frañsizion anvreizhat. Techet int da soñjal ez eo bet gallekadur ar boblañs vreizhat dibenn istor Breizh. Hogen dic'hallus eo : Breizhiz o deus bet un dehentadur en istor ken disheñvel diouzh hini ar poblañsoù all eus Frañs ma ne c'hell ket o c'hevanadur klok ouzh ar gevredigezh c'hall na gaout heuliadoù a bouez evit houmañ. Ha n'eo ket da skouer an devoud ma voe Breizh unan eus bleinoù ar Rezistañs un disoc'h da zestuziadur ar boblañs vreizhat en Etrebrezel ? Ha n'o deus ket Breizhiz c'hoariet ivez ur roll bras en embreg rannvroelaat ?

Met ur wech peurc'hallekaet ha dibourc'het ganto pep kemplezh, hag ez asanto Breizhiz kaout an hevelep eroladur en istor hag ar Frañsizion all ? N'eo ket sur tamm ebet, hag arverkoù 'zo zoken a lakafe da soñjal ar c'hontrol, ha pa na ve ken ar c'hemmoed yaek kemeret gant ar brezhoneg hiziv an deiz, eleze a-vec'h un hantergantved goude darvoudoù an eil Brezel bed a oa bet ken divrudus evit an eil Emsav politikel ha sevenadurel. Ar Frañsizion a grog da verzhout ned eo ket bet diverket an argraf brezhon gant gallekadur Breizhiz. Ha seul ziaesoc'h eo kement-se dezho da lonkañ ma 'z int kendrec'het don ez eo ar werinelezh c'hall pal diwezhañ an Istor.

Ne gav ket din ez eus e-kichen Porzh houarn Saint-Lazare ur c'hafedi darempredet gant Normaned yaouank eus Paris hag eus ar vannlev, ma komz an arvalion a zieubiñ Normandia hag a lazhadegañ ar C'hallaoued !

¹ Dave mousfentus d'un davarn eus karter Montparnasse, lesanvet *Kafedi ar C'hi broadelour*, darempredet er bloavezhioù c'hwegont ha seikont gant ar vrogarourion vrezhon yaouank (kel zo bet anezhañ c'hoazh, sl. KIS-685, La-13, p. 334, n. 2).

(RLN da GE – 06 04 01)

Marteze e vije bet dibenn Istor Breizh gant gallekadur Breizhiz en 20t kantved mar bije bet ar gevredigezh c'hall e-keit se stern ul lamm doareadel sevenadurel. Met n'eo ket bet an degouezh. N'eo ket evel just e-pad an Trede Republik e c'halle hevelep lamm doareadel c'hoarvezout : mat tre eo diazezañ ar werinelezh, al likelezh, ar skol gentañ derez evit an holl, hogen kement-se ne spir ket da zifallañ an isdiorreadur ha sonnadar ar gevredigezh. Ha petra o deus graet ar Frañsizion en eil hanterenn an 20t kantved ? Diverkañ o goulerc'h e-keñver Europa Norzh hag Amerika Norzh, traken. Dichañs Breizhiz eo bet bezañ rediet da emc'hallekaat p'edo Frañs en ur saviad ledistorek ha pa oa reuziet ouzhpenn se gant an enkadenn vuhezal deuet da heul ar Brezel bed kentañ. Splann eo bet an hevelep enkadenn en Alamagn hag en Italia. Ne empenter ket BISMARCK o kas milionoù a dud d'ar fornioù pulluc'hañ hag, en Italia a gent 1914, n'en dije ket ur c'hentaeg evel MUSSOLINI an disterañ chañs da dapout ar galloud. Hogen tizhet e oa bet Frañs ivez. Goude 1918 da skouer e tremenas ar C'hallaoued en un doare hogos trumm eus prierterezh arloupet an Digoll d'ur beoc'hiegezh andezvarn ha nay, araezus d'ar goulezadurioù spontus graet da HITLER e München e 1938 ha da faezhadenn 1940.

Mar bije tu da zerc'hennañ istor ur vro diwar-bouez ur grommenn war ur c'hevregad, e lavarjen o deus krommenn Bro C'hall ha hini Breizh tostaet an eil d'eben mui ouzh mui e-pad kantvedoù. Hogen pep hini anezho he deus he reollun dezhi, ken ne c'hallint ket kenglotañ dibenndermen : tonket int da forc'hañ abred pe ziwezhat. N'eus ket ezhomm bezañ broadelour breizhat evit haeriñ se. Ar Gall keitat, ar Gall war ar straed a ziwel se marteze, nemet ez eo un dra a zo bet komprenet abaoe pell hogos sur gant CHIRAC da skouer. N'eus ket aze diouzh ret peadra da laouenaat : diwezhatoc'h e c'hell a-walc'h an atebegezhioù uhel e Breizh bezañ sammet gant henvoazelourion eus ar seurt a anavezomp.

(RLN da GE – 09 04 01)

E 1925 e teuas Maodiern gall an Deskadurezh foran, DE MONZIE, da ziskleriañ : “Evit unvaniezh yezhel Frañs e rank ar brezhoneg mont da get.” Kement-se da geñver banvez enkretriañ ar babell vreizhat e Diskouezadeg an Arzoù Kinklañ e Paris. Da heul an diskleriadenn e voe fiñvadoù ha huchadennoù a-berzh un darn eus ar selaouerion. Skarzhet e voe Olier MORDREL gant gwazerezh an urzh dre m'en doa c'hwibanet ouzh ar Maodiern.

Daoust ha ne glot ket stad an traoù bremañ gant hetadenn

DE MONZIE ? Hiziv an deiz eo deuet ar galleg da vezañ yezh Vreizhiz, petra bennak ma vez kinniget aspadennoù diwezhañ an teodyezhoù brezhonek evel “yezh ar bobl” gant istrogelled 'zo. Ha n'eus ket da vezañ dilaouen o stadañ n'eo mui dilañset Breizhiz an disterañ e-keñver tud ar rannvroioù all evit kemer perzh e buhez ar vloc'henn. Hogen arabat dezastum re vuan¹ e oa dre vrogarouriezh hepken e tegemere fall ar selaouerion vreizhat frazenn ar Maodiern ha n'o doa ket komprenet laz ar gallekadur evit poblañs al ledenez. Kempleshoc'h eo an argraf.

Ne oa ket traoù nevez eus lavaredoù DE MONZIE : hemañ ne rae goude holl nemet arren pezh a oa bet ezgeriet c'hoazh gant BARERE er Guzuliadeg d'an 8 Pluviôse Bloaz II (sl. a-zioc'h, pp. 130-131). Goût a ouie ervat BARERE e oa skort barr eztaoliñ ar yezhoù trobarzh, hag e talvez e ar re-mañ alies en devoud d'ar bruderezh eneprepublikan. Diskleriadenn

DE MONZIE avat a zegouezhe goude un embreg renet abaoe dekvloaziadoù da adunvaniñ ar brezhoneg ha d'ober anezhañ ur yezh a sevenadur. Hag un oberenn a live evel *Notennou diwar-benn ar Gelted koz* pa na ve ken a ziskoueze fraezh ne oa ket gaonac'h an embreg-se. Pezh a zispleg e voe kantaezet fall lavarenn ar Maodiern gant an emsaverion vrezhon. Ha gouest oa DE MONZIE e unan avat da gompren e oa aet argraf ar brezhoneg disheñvel bras diouzh ar pezh e oa e mare ar Guzuliadeg, dre berzh al labour ramzel kaset war ar yezh gant an emsaverion ? Ne vern penaos, ez adkroue diskleriadenn Maodiern an Deskadurezh foran an aergelc'h spontelour eus 1793-1794, hep ma c'hallfed kavout an disterañ katreizhadur nag en un argoll diavaez (edod dres e bloaz emglevioù Locarno !) nag en ur c'horreadeg diabarzh.

¹ An enseller Columbo a rebech atav d'ar boliserion o deus renet an enklask araozañ bezañ graet dezastumadennoù re brim.